

POVIJESNI PREGLED NASTAJANJA HRVATSKIH VETERINARSKIH TEKSTOVA O PORAĐANJU DOMAĆIH ŽIVOTINJA

THE HISTORIC REVIEW OF THE BEGINNING OF CROATIAN'S VETERINARY MEDICINE TEXTS ON ANI- MAL PARTURITION

Vesna Vučevac Bajt¹, Gordana Gregurić Gračner²

SUMMARY

In this paper the historic review of the beginning of the veterinary literature dealing with domestic animal parturition will be presented.

It is belived that the first intervention in healing an animal started with domestication. It has been known that the nomad shepard tribes who made their living by stock- breeding used to help animals during parturition. People have been graduallly improving that skill from the prehistoric period onwards up to the period of the establishment of modern, scientific human and veterinary medicine.

The first veterinary literature in Croatia appeared in the 16th century whereas the first more significant veterinary texts were written in the 18 th century by Enlighteners to whom the credit goes for starting the croatian veterinary literature. However, the scientific texts dealing with veterinary medicine and the first original veterinary medicine textbooks in croatian language, appear only in the 19 th century.

First veterinary medicine papers on parturition of domestic animal appeared in the mid 20th century. The problem areas death with in those texts remaind the same in scientific and practical achievements in veterinary medicine in 20th and 21th century.

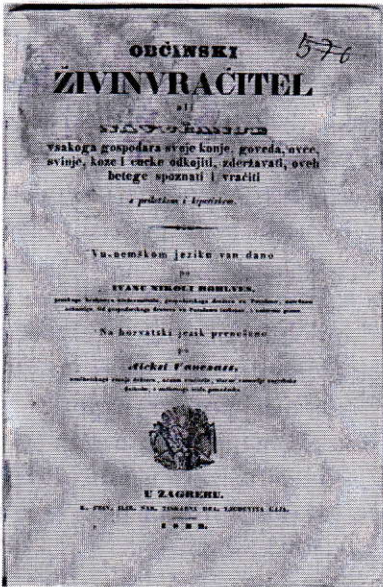
1,2 Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za društvene znanosti u veterinarstvu, Katedra za povijest veterinarstva. Zagreb, Hrvatska Correspondence: Prof. dr. sc. Vesna Vučevac Bajt, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za društvene znanosti u veterinarstvu, Katedra za povijest veterinarstva Heinzelova 55, 10000 Zagreb, Hrvatska, E-mail: vesna.vucevac.bajt@vef.hr

Keywords: Croatia, history of veterinary medicine, 19th, 20th century, domestic animal parturition, veterinary medicine texts

Smatra se da se prvi zahvati liječenja, odnosno pružanja pomoći životinjama, javljaju u vrijeme kada je čovjek započeo domestikaciju. Poznato je da su nomadska pastirska plemena, koja su doslovno živjela od stočarstva, pružala pomoć životinjama pri porodu. Tu svoju vještinu čovjek je postepeno usavršavao od prapovijesti, pa sve do stvaranja znanstvene medicine i veterinarstva.

U Hrvatskoj se veterinarska literatura počinje javljati u srednjem vijeku, točnije u 16. stoljeću, kada je napisana jedna konjska ljekaruša i tri rasprave o liječenju i uzgoju lovnih ptica. Prvi stručni veterinarski tekstovi nastaju u 18. stoljeću. U tom smislu velike zasluge pripadaju tadašnjim hrvatskim prosvjetiteljima koji su bili tvorci prvenaca hrvatske veterinarske literature. Jedan od najvećih prosvjetitelja tog vremena bio je Matija Antun Relković (1732.-1798.). Značajni dio njegovog prosvjetiteljskog rada u veterinarstvu odnosio se na zaštitu zdravlja, odnosno pružanja pomoći životinjama. Napisao je djelo "Satir u vershe Slavoncu" (Relković, 1762. - pretisak 1997.) i preveo dva djela austrijskog veterinara Paula Ivana Venceslava: "Razloxenje sverhu plodjenja i pripashe ovacâ, s jednim nadometkom od sianja i timarenja duhana-po zapovidi privisokih stareshina iz Nimacskoga na Slavonki jezik prinesheno od jednoga otacsbini svojoj napridak xelechega domorodca" objavljeno godine 1771. (Rapić, 1960.) i "Prava, i pomljivo ispisana ovcsarnica iliti u uvixbani nauk kakose ovce po dobrom godenju u najpotpuniju verstu okrenuti, i u njoj uxderxati moguh" objavljeno godine 1774. (Rapić, 1960.) U navedenim djelima pisao je, između ostalog, i o pripustu, porođaju, te othranjivanju mladunčadi. Sin Matije Antuna Relkovića, Josip Stjepan Relković (1754.-1801.) u svom djelu "Kuchnik" (Relković, 1796.-pretisak 1989.) napisao je velik broj savjeta za život na selu, a napose su zanimljivi dijelovi koji se odnose na zdravlje i higijenu stoke.

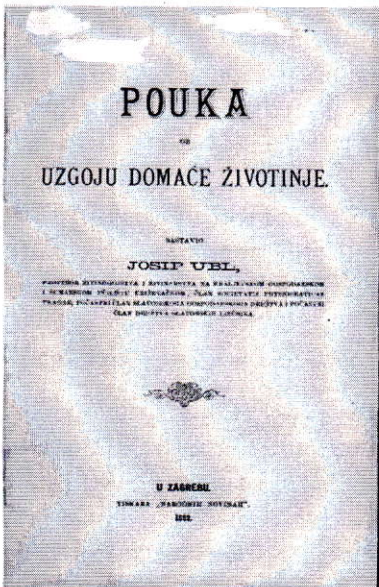
Vojni liječnik i veterinar Marko Lukić, profesor na tadašnjoj Veterinarskoj školi u Beču, preveo je djelo "Knyga od marvinskih bolestih, za sellyane" (1784.) njemačkog pisca Johana Gottlieba Wolsteina (1738.-1820.)

Slika 1

Slika 2

Slika 3

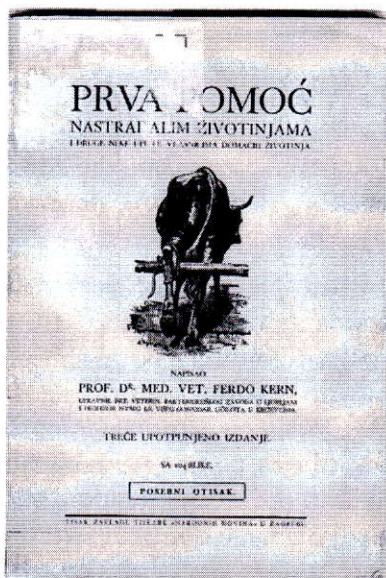
Slika 4

(Brozović, 1959.), u kojem se, između ostalog, osvrće i na pružanje pomoći pri porođaju domaćih životinja.

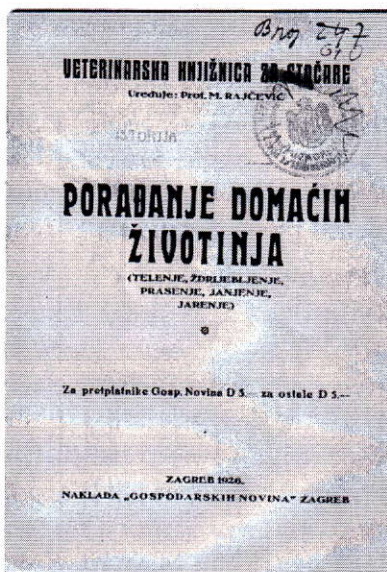
U prvoj polovici 19. stoljeća u Hrvatskoj su postojali prijevodi tada značajnih veterinarskih tekstova. Takvo je djelo bilo "Obćinski živin-vračitelj ali navučanje vsakoga gospodara svoje konje, goveda, ovce, svinje, koze i cucke odkojiti, zderžavati, oveh betege spoznati i vračiti" (Rohlwes, 1839.) (slika 1), koje je na hrvatski jezik preveo Aleksa Vanzass. U djelu su opisane vanjske i unutarnje bolesti domaćih životinja s popisom lijekova za svaku vrstu životinja posebno. U knjizi su opisane upute kako postupati kod bređih kobila, odnosno, kako postupati nakon teljenja kada dođe do otoka vimena, zatim, kako postupati kada zaostane posteljica nakon teljenja, potom naputke za natečeno vime u ovaca nakon janjenja, te neke naputke za koze i svinje, što sve zajedno upućuje na činjenicu da se izuzetno puno pažnje posvećivalo pružanju pomoći životinjama pri porođaju, a nalaze se i recepti za liječenje bređih životinja i životinja nakon poroda.

U drugom dijelu 19. stoljeća nastaju prvi hrvatski originalni znanstveni veterinarski tekstovi, a među njima su bili najznačajniji prvi veterinarski udžbenici. Njihov tvorac je bio prof. Josip Ubl (1844.-1925.). U razdoblju od nepunih dvadeset godina napisao je sedam udžbenika. Prvi udžbenik "Anatomija i životoslovje domaće životinje s osobitim obzirom na gospodarstvo" (Ubl, 1874.) (slika 2), sadrži i poglavlje "Razplod". U poglavlju je opisano parenje, oplodnja, razvoj mladunčeta, porod (opisana su i nacrtana pomagala za porod). Napisao je i poglavlja o pobačaju, o slabim trudovima, čvrsto zatvorenom ušću maternice, razmjerno velikom plodu prema porođnim putovima, nepravilnom položaju mladunčeta, izvali maternice, izvali materničnog prohoda, mastitisu, te mogućim komplikacijama kod novorođenog živinčeta.

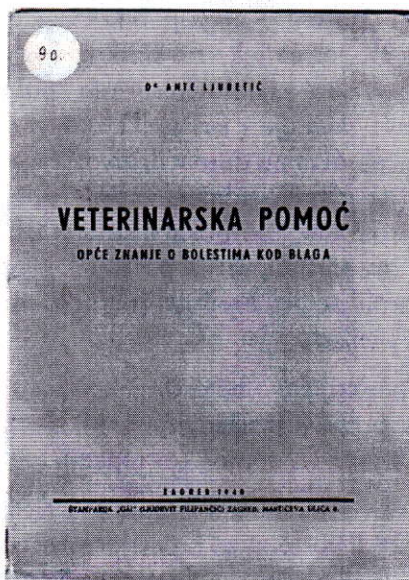
U knjizi "Pouka ob uzgoju domaće životinje" (Ubl, 1882.) (slika 3) poglavlje "Razplod" sadrži upute o razmnožavanju i prosuđivanju domaćih životinja. Unutar poglavlja govori se o prijenosu roditeljskih svojstva na potomstvo, plemenitim i prostim pasminama, načelima i pravilima rasploda, što se želi postići rasplodom, o izboru valjanih životinja za rasplod, o međusobnoj sličnosti roditelja, o potpunom zdravlju životinja, o dobu prikladnom za rasplod, o pripustu, o bređosti. U knjizi su

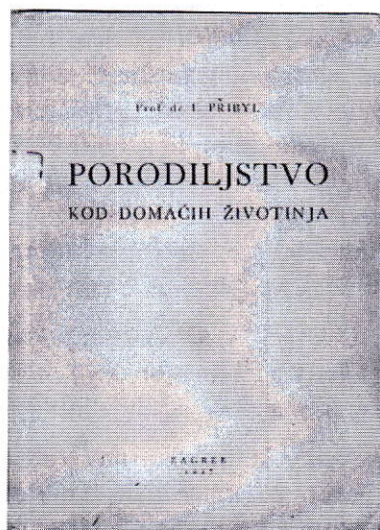
Slika 5

Slika 6

Slika 7

Slika 8

posebno obrađene pojedine domaće životinje (konji, magarci i mule, goveda, ovce, koze, krmad i kunići). U svakom od tih poglavlja zasebno je obrađen i rasplod.

Slična tematika obrađena je i u knjizi "Uzgoj govedah navlastito kravah muzarah" (Ubl, 1886.) (slika 4). Zanimljivo je poglavlje "Rasplodni ustroji, tjeranje, razplod i bređost" unutar kojeg je opisano žensko spolovilo, pripust, bređost, teljenje, pobačaj, slabi trudovi, nepravilni položaji ploda, uzgoj i njega teladi i dojenje.

Početkom 20. stoljeća tiskana je knjižica "Prva pomoć nastradalim životinjama i neke druge upute vlasnicima domaćih životinja" (Kern, 1916.) (slika 5). Autor knjige bio je poznati veterinarski bakteriolog Ferdo Kern, a zbog velike potrebe za takvim tekstom knjižica je doživjela još tri izdanja (1916., 1927., 1929.). Među brojnim korisnim savjetima nalazili su se i oni koji su se odnosili na pomoć pri porađanju životinja. Prva knjiga čiji je sadržaj u cijelosti posvećen pitanjima porađaja tiskana je u Zagrebu pod naslovom "Porađanje domaćih životinja" (Rajčević, 1926.) (slika 6). Knjiga je namijenjena stočarima, kojima je stoka bila glavni izvor privređivanja. Pisana je lagano i razgovijetno kako bi je razumjeli i manje obrazovani čitatelji. Knjiga je bila izuzetno tražena i cijenjena jer je u to vrijeme bio još uvijek vrlo velik nedostatak takve literature. Rajčević uvodi prvi puta zajednički termin "porađaj" za teljenje, prašenje, ždrijebljenje, janjenje i jarenje. U knjizi su iznijete opće upute o pripuštanju i rasplodivanju domaćih životinja, te su opisane komplikacije u bređosti (ispadanje stidnice, zarazni pobačaj), iznesene su upute za rano prepoznavanje komplikacija u bređosti, opisan je postupak i upute za pomoć pri porodu, zatim postupak njege i hranjenja svih vrsta mladunčadi, komplikacije u bređosti (uvrnuti maternica), te nepravilan položaj ploda i nakaze.

U knjizi "Veterinarska pomoć. Opće znanje o bolestima kod blaga" (Ljubetić, 1940.) (slika 7) opširno je opisano pružanje pomoći životinjama, a napose su detaljno opisane upute za pomoć pri rađanju.

Nakon što je osnovana Veterinarska visoka škola u Zagrebu (1919.), a potom i Veterinarski fakultet (1924.) potreba za hrvatskim veterinarskim udžbenicima bila je izuzetno velika. Zbog nedostatka vlastitih udžbenika prevode se dobro poznate knjige stranih autora. Tako su

Oklješa, B. i Grubanov, Z. preveli knjigu "Porodiljstvo kod domaćih životinja" (slika 8) (Příbyl, 1947.). U knjizi je, na znanstvenim osnovama, opisana kompletna fiziologija i patologija bređosti, patologija i terapija porođaja, kao i bolesti sisančadi., te je kao takova dugo godina bila glavni udžbenik iz porodiljstva domaćih životinja na Veterinarskom fakultetu u zagrebu.

Knjiga općeg prosvjetiteljskog karaktera "O zdravlju i bolestima domaćih životinja" (Filipčić, 1954.) (slika 9). bila je namijenjena prvenstveno stočarima. U VII poglavlju autor je opisao organe za rasplodivanje, pripust, bremenitost i porođaj.

U razdoblju koje je slijedilo, nova su znanstvena dostignuća značila revolucionarni pomak od uputa za pružanje pomoći pri porodu do embriotransfera. To je dakle razdoblje u kojem su osim postojeće literature, veterinarima, stočarima i studentima veterinarske medicine te drugim stručnjacima, uz hrvatska izdanja, bile su dostupne brojne knjige stranih autora koje obrađuju suvremena znanstvena dostignuća u porodiljstvu domaćih životinja.

Slika 9

ZAKLJUČAK

Stvaranje hrvatske veterinarske literature o porođanju domaćih životinja traje od sredine 20. tog stoljeća. Sadržaj navedene literature predstavlja temelj problematike, koja je krajem 20. i početkom 21. stoljeća zauzela jedno od najznačajnijih mjesta u znanstvenim i praktičnim dostignućima u veterinarskoj medicini. Stoga, možemo zaključiti da, iako se u Hrvatskoj relativno kasno počelo objavljivati takve tekstove, oni su imali izuzetno veliki utjecaj na razvoj znanosti iz tog područja, kao i na razvoj hrvatske veterinarske literature općenito.

LITERATURA

1. Brozović, L. (1959): Prilog povijesti veterinarstva u Hrvata. Posebni otisak iz Spomenice Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1919.-1959., str. 97-122.
2. Filipčić, K. (1954): O zdravlju i bolestima domaćih životinja (Upute stočarima). Državni osiguravajući zavod. Zagreb.
3. Dern, F. (1916): Prva pomoć nastradalim životinjama i neke druge upute vlasnicima domaćih životinja. Tisak zaklade "Narodnih novina", Zagreb.
4. Ljubetić, A. (1940): Veterinarska pomoć. Opće znanje o bolestima kod blaga. Štamparija "Gaj" (Ljudevit Filipčić), Zagreb.
5. Pribyl, E. (1947): Porodiljstvo kod domaćih životinja. Školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb. Preveli i nadopunili Dr. B. Oklješa i Z. Grubanov.
6. Rajčević, M. (1926): Poradnje domaćih životinja (telenje, ždrijebljenje, prasenje, janjenje, jarenje). Naklada "Gospodarskih novina", Zagreb.
7. Rapić, S. (1960): Značenje djela M. A. Reljkovića za veterinarsku povijest Hrvata. Veterinarski arhiv, Zagreb, knjiga XXX/1960., svezak 11-12, str. 314-323.
8. Relković, J. S. (1796): Kuchnik. Pretisak: Kulturno informativni centar "Privlačica" Privlaka, Izdavačka djelatnost Vinkovci, 1989.
9. Relković, M. A. (1762): Satir u vershe Slavoncu. Pretisak: Vinkovci: Matica hrvatska, ogranak: Gradsko poglavarstvo, 1997.
10. Rohlwes, J. N. (1839): Občinski živinvračitel ali navučanje vsakoga gospodara svoje konje, goveda, ovce, svinje, koze i cucke odkojiti, zderžavati, oveh betege spoznati i vračiti.-preveo Aleksa Vanzass, U Zagrebu, K. priv. Ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja.
11. Ubl, J. (1874): Anatomija i životoslovje domaće životinje s osobitim obzirom na gospodarstvo. Artističko-tipografski zavod Dragutina Albrechta. Zagreb, str. 77-94.
12. Ubl, J. (1882): Pouka ob uzgoju domaćih životinja. Tiskara "Narodnih novina" Zagreb, str. 10-18.
13. Ubl, J. (1886): Uzgoj govedah navlastito kravah muzarah. Zagreb.